

Самостійна робота №7

Тема: Охорона природи в Україні

2 години

План

1. Природоохоронне законодавство в Україні.
2. Міжнародне співробітництво по охороні довкілля.
3. Порівняння поновлювальних та неповновлювальних ресурсів біосфери.

Література:

1. http://uk.wikipedia.org/wiki/Охорона_природи.
2. <http://www.parta.com.ua/ukr/referats/view/2889/>
3. <http://ua.textreferat.com/referat-5119.html>
4. http://ualib.com.ua/br_8219.html
5. <http://studentbank.ru/view.php?id=56106&p=3>

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Природоохоронне законодавство в Україні.

Екологічне законодавство України є комплексною системою взаємопов'язаних законодавчих актів, що регулюють правовідносини щодо

Використання, відтворення, відновлення природних ресурсів, зокрема землі, вод, надр, лісів, атмосферного повітря тваринним світом, рослинним світом (природноресурсові правовідносини),

Охорони навколишнього природного середовища, природних ресурсів і ландшафтів, об'єктів і територій природно-заповідного фонду, екосистем і комплексів, лікувально-оздоровчих та рекреаційних зон і територій, національної екологічної мережі (природоохоронні правовідносини);

Забезпечення екологічної безпеки (антропоохоронні правовідносини).

Система законодавства щодо охорони птахів та місць їх існування включає відповідно компоненти законодавства природноресурсового, природоохоронного та антропоохоронного. Найважливіше значення посідає в цій системі природоохоронне законодавство, що встановлює правовий режим

окремих екологічно цінних територій, надає природоохоронний статус та обмежує режим використання окремих територій та видів.

Система законодавства складається з окремих законодавчих актів, що перебувають між собою у взаємодії. Як правило, екологічний закон діє не сам по собі, а у взаємовідносинах і на підставі інших законів, причому не лише екологічного змісту.

Екологічні нормативно-правові акти мають різну юридичну силу залежно від того, яким державним органом вони прийняті чи затверджені. Юридична сила екологічних актів обумовлюється тим, який природний об'єкт береться державою під охорону, тобто сила юридичного захисту цього об'єкта залежить від його екологічної цінності, поширеності чи, навпаки, помітного зникнення, наслідком чого є занесення того або іншого об'єкта до Червоної книги. Проте системний аналіз сучасного екологічного законодавства дає підстави для висновку, що юридична сила захисту природних об'єктів залежить від місця цих об'єктів в системі навколишнього природного середовища та їх стану.

Найвищу юридичну силу має Конституція України, що гарантує зокрема громадянам право на безпечне на життя і здоров'я навколишнє природне середовище” (Ст. 50) . Іншими основними нормативно-правовими актами, що регулюють основи організації охорони навколишнього природного середовища (зокрема птахів та місць їх існування), є

1) Закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. (текст у форматі MS Word 6.0, ZIP-архів, 35 кб),

2) Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р.,

3) Закон України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 р. (текст у форматі MS Word 6.0, ZIP-архів, 15 кб),

4) Закон України «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 р. (текст у форматі MS Word 6.0, ZIP-архів, 22 кб),

5) Закон України «Про Червону книгу України» від 7 лютого 2002 р. (текст у форматі MS Word 6.0, ZIP-архів, 10 кб),

6) Закон України «Про екологічну мережу» від 24 червня 2004 р. (текст у форматі MS Word 6.0, ZIP-архів, 11 кб).

До того ж деякі відносини у сфері використання і охорони навколишнього природного середовища (зокрема орнітофауни та місць існування) врегульовані кодексами (Земельним, Водним, Лісовим, Про надра), а також Законами України «Про плату за землю» від 3 липня 1992 р., «Про ветеринарну медицину» від 25 червня 1992 р., «Про екологічну експертизу» від 9 лютого 1995 р.

Ряд еколого-правових норм міститься також в законодавчих актах, основне призначення яких полягає в регулюванні інших суспільних відносин (господарських, адміністративних тощо) – в Цивільному кодексі, Кодексі про адміністративні правопорушення, Кримінальному кодексі, Законі «Про основи містобудування» тощо.

Крім того, існує також іще цілий ряд підзаконних-нормативно-правових актів природоохоронного спрямування - постанов, інструкцій, розпоряджень, затверджених Верховною Радою України, Кабінетом міністрів України, Міністерством охорони навколишнього природного середовища тощо. Наприклад, важливе значення у регулюванні утримання, розведення червонокнижних видів птахів має Наказ міністерства охорони навколишнього природного середовища «Про затвердження Інструкції про порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України, форм клопотання та бланків дозволів на таке добування».

Проблеми екологічного законодавства

1) Декларативний характер законів - вони не є законами прямої дії, як Конституція. У них міститься багато посилань на інші законодавчі чи підзаконні акти - і виникає необхідність у прийнятті додаткових положень чи навіть змін. У той же час Конституція України передбачає, що норми

екологічної безпеки закріплюються законодавчими актами. Крім того, така система є досить ускладненою для розуміння й запровадження;

2) Відсутність екологічного кодексу чи іншого законодавчого акту узагальнюючого характеру в даній галузі. Такий екологічний кодекс міг би в загальній частині містити завдання законодавства на предмет правового регулювання, об'єкти та принципи правової охорони навколишнього природного середовища, правове регулювання власності та ін., а в спеціальній — правовий режим охорони й використання природних ресурсів. Цей кодекс був б зручним і простим для застосування еколого-правових норм;

3) Неврегульованість окремих питань (наприклад, щодо екологічного страхування, орнітологічного моніторингу, порядку ліцензування діяльності з розведення хижих птахів в неволі, роботи державних екологічних фондів, реабілітації вилучених у правопорушників птахів тощо);

4) Розмір компенсацій та штрафів не відповідає реальній ринковій та неринковій вартості екологічної шкоди. Так, розміри компенсації за незаконне використання деяких птахів, занесених Червоної книги (за 1 птаха): сипуха – 600 грн., беркут – 2500 грн.

5) Економіко-правовий механізм природокористування та охорони навколишнього середовища не виконує своєї стимулюючої функції та не створює достатніх економічних гарантій. Так, розмір плати за використання природних ресурсів не відповідають їх ринковій вартості; не достатньо розроблені інститути екологічного страхування та аудиту (наприклад, аудиту мисливських угідь).

6) Недостатній контроль за виконанням законодавства

7) Недостатній рівень знань населення та іноді держслужбовців в галузі екологічного права.

Перелік нормативно правових актів України, що направлені на захист довкілля:

1 Конституція України від 28.06.1996

- 2 Водний кодекс України від 06.06.1995
- 3 Кодекс України про надра від 27.07.1994
- 4 Лісовий кодекс України від 21.01.1994
- 5 Земельний кодекс України від 25.10.2001
- 6 Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” від 25.06.1991
- 7 Закон України “Про тваринний світ” від 13.12.2001
- 8 Закон України “Про рослинний світ” від 09.04.1999
- 9 Закон України “Про охорону атмосферного повітря” від 16.10.1992
- 10 Закон України “Про природно-заповідний фонд України” від 16.06.1992
- 11 Закон України “Про екологічну експертизу” від 09.02.1995
- 12 Закон України “Про відходи” від 05.03.1998
- 13 Закон України “Про Червону книгу України” від 07.02.2002
- 14 Закон України “Про питну воду і питне водопостачання” від 10.01.2002
- 15 Закон України “Про мисливське господарство та полювання” від 22.02.2000
- 16 Закон України “Про курорти” від 05.10.2000
- 17 Закон України “Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015 роки” від 21.09.2000
- 18 Закон України “Про об’єкти підвищеної небезпеки” від 18.01.2001
- 19 Закон України “Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами” від 14.09.2000
- 20 Закон України “Про зону надзвичайної екологічної ситуації” від 13.07.2000
- 21 Закон України “Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру” від 08.06.2000
- 22 Закон України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 08.02.1995

23 Закон України “Про захист людини від впливу іонізуючих випромінювань” від 14.01.1998

24 Закон України “Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення” від 13.12.2001

25 Закон України “Про поводження з радіаційними відходами” від 30.06.1995

26 Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24.02.1994

27 Закон України “Основи законодавства України про охорону здоров’я” від 19.11.1992

2. Міжнародне співробітництво по охороні довкілля.

Вперше ідеї про необхідність міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища прозвучала у 1913 р. на I Природоохоронній міжнародній конференції (м. Берн), проте реально ці ідеї почали втілюватися у життя лише у другій половині ХХ ст.

Міжнародні відносини з приводу охорони навколишнього середовища складають предмет міжнародного екологічного права. Слід одразу зауважити, що сама назва „міжнародне екологічне право” підтримується не всіма авторами. У вітчизняній та російській літературі частіше використовується терміни „міжнародне право охорони навколишнього середовища” або „міжнародне право навколишнього середовища”. Змістовної різниці між цими поняттями практично не існує, хоча термін „міжнародне екологічне право” видається більш доцільним в силу його інтернаціонального застосування.

Міжнародне екологічне право – це сукупність принципів і норм міжнародного публічного права, що регулюють відносини у сфері охорони навколишнього середовища та раціонального використання його ресурсів.

Міжнародне екологічне право є однією з наймолодших галузей міжнародного публічного права. Датою його зародження можна вважати

проведення у 1972 р. Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища. За результатами цієї конференції було прийнято два основоположні документи – Стокгольмська декларація, яка визначила 26 принципів екологічно коректної поведінки держав, та Програма дій, на основі якої було розроблено Програму ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП).

Значною подією у процесі становлення міжнародного екологічного права стало проведення під егідою ЮНЕП Наради урядових експертів (Монтевідео, 1981 р.), на якій обговорювалися питання боротьби з транскордонними забрудненнями, компенсації екологічної шкоди тощо.

У 1992 р. в Ріо-де-Жанейро була проведена Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, участь у якій взяли представники 179 держав. У ході цієї конференції було прийнято низку документів, найважливішими серед яких є:

- Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку (часто також називається „Декларацією Ріо” та „Зеленим кодексом поведінки держав”). Ця Декларація є логічним продовженням Стокгольмської декларації 1972 р. і закріплює нові принципи співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища;

- Порядок денний на XXI ст.;
- Конвенція про біологічне різноманіття.

На європейському континенті інтенсивне співробітництво розпочалося у 1993 р., коли відбулася Європейська конференція міністрів охорони навколишнього середовища (м. Люцерн, Швейцарія), на якій було прийнято Програму дій з охорони навколишнього середовища для Центральної та Східної Європи.

Аналогічного рівня конференція відбулася у Софії 1995 р., на якій схвалено Керівні принципи доступу до екологічної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень у сфері навколишнього середовища. На

основі цих Принципів у 1998 р. було прийнято однойменну Конвенцію, учасниками якої є 35 держав, в т.ч. і Україна.

Міжнародно-правова охорона навколишнього середовища являє собою сукупність цілеспрямованих дій суб'єктів міжнародного права, спрямованих на охорону природного середовища, забезпечення його раціонального використання з метою збереження сприятливої для життєдіяльності людства планетарної екосистеми.

Міжнародне співробітництво у галузі охорони навколишнього середовища здійснюється на глобальному (всесвітньому), регіональному (напр., європейському, панамериканському, тихоокеанському тощо) та локальному (напр., придунайському, карпатському, азово-чорноморському) рівнях.

Зміст міжнародно-правової охорони навколишнього середовища складають такі основні напрями діяльності:

- обмеження шкідливих впливів на навколишнє середовище;
- встановлення раціонального та екологічно доцільного режиму використання природних ресурсів;
- міжнародна охорона природних пам'ятників та резервацій;
- регулювання науково-технічного співробітництва держав у сфері охорони навколишнього середовища.

Перелік об'єктів навколишнього середовища, щодо яких здійснюється міжнародно-правова охорона, є досить широким. В цілому ж можна виділити такі їх групи:

- об'єкти природного (живого) середовища – флора і фауна;
- об'єкти неживого середовища – морські і прісноводні басейни (гідросфера), повітряний басейн (атмосфера), ґрунт (літосфера), та космічний простір;
- об'єкти штучного середовища, утворені внаслідок діяльності людини.

В галузі міжнародно-правової охорони навколишнього середовища сформовано два рівня принципів – основні принципи міжнародного права

(принципи, передбачені, перш за все Статутом ООН) які мають силу норм *jus cogens*, та спеціальні принципи, закріплені Стокгольмською декларацією 1972 р. та Декларацією Ріо-де-Жанейро 1992 р. До таких спеціальних принципів, зокрема, відносяться:

- право людей на життя у сприятливому оточуючому середовищі;
- відповідальність людства за охорону довкілля перед нинішнім та прийдешніми поколіннями;
- суверенне право держав використовувати власні природні ресурси та обов'язок не завдавати шкоди навколишньому середовищу інших держав;
- принцип міжнародної відповідальності за екологічну шкоду;
- принцип міжнародного співробітництва держав у сфері охорони довкілля на основі їх рівноправності;
- принцип попередження забруднення морів;
- принцип сталого розвитку – означає, що економічний розвиток не може здійснюватися на шкоду навколишньому середовищу;
- доступ громадськості до екологічної інформації та участі у вирішенні екологічних питань;
- забезпечення екологічної безпеки усіх видів діяльності;
- принцип „забруднювач платить” – означає обов'язок держави передбачати у національному законодавстві механізми стягнення плати за забруднення навколишнього середовища та спрямування отриманих платежів на програми охорони навколишнього середовища.

Джерела міжнародного екологічного права

Незважаючи на те, що міжнародне екологічне право є досить молодою галуззю міжнародного публічного права, воно має розвинуту систему джерел. Серед міжнародних договорів, які регламентують міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля, чільне місце посідають загальнополітичні договори, окремі розділи чи статті яких присвячені екологічним питанням. До таких договорів, зокрема, відносяться:

- Статут ООН;

- Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р.;
- Договір про заборону випробувань ядерної зброї в атмосфері, у космічному просторі та під водою 1963 р.;
- Договір про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р.;
- Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів та в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення 1971 р.

Крім загальнополітичних, існує значна кількість міжнародних договорів, спеціально спрямованих на охорону навколишнього середовища. Згідно з реєстром ЮНЕП існує більше тисячі універсальних та регіональних договорів і близько чотирьох тисяч двосторонніх договорів, які стосуються охорони довкілля. Залежно від змісту ці договори можна умовно поділити на дві групи:

1) комплексні договори, спрямовані на охорону навколишнього середовища в цілому:

- Базельська конвенція про контроль за транскордонним переміщенням небезпечних відходів та їх використанням 1989 р.;
- Конвенція про біологічне різноманіття 1992 р.;
- Конвенція про доступ до екологічної інформації та участі громадськості у прийнятті рішень у сфері навколишнього середовища 1998 р.

2) поресурсні договори, спрямовані на охорону окремих видів природних об'єктів:

- Конвенція ООН з морського права 1982 р.;
- Конвенція про забруднення моря скиданням відходів та інших матеріалів 1972 р.;
- Конвенція про попередження забруднення моря з суден 1973 р.;
- Конвенція про охорону дикої флори і фауни 1979 р.;
- Конвенція про міжнародну торгівлю видами флори і фауни, які перебувають під загрозою зникнення 1973 р.;
- Конвенція про збереження мігруючих видів тварин 1979 р.;

- Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р.;
- Віденська конвенція про охорону озонowego шару 1992 р.;
- Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р. та Кіотський протокол до неї 1997 р.;
- Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р.;
- Конвенція про оперативні повідомлення про ядерні аварії 1986 р.;
- Конвенція про допомогу у випадку ядерної аварії або радіаційної аварійної ситуації 1986 р.

Рішення міжнародних організацій та конференцій у сфері охорони навколишнього середовища, як правило, мають рекомендаційний характер. До таких рішень, крім уже названих Стокгольмської декларації 1972 р. та Декларації Ріо-де-Жанейро 1992 р., відносяться Всесвітня хартія природи 1982 р., затверджена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1803 (XVII) 1962 р. „Невід’ємний суверенітет над природними ресурсами” тощо. У випадках, передбачених установчими документами міжнародних організацій, їх рішення можуть мати і обов’язковий характер. Прикладами таких рішень можуть бути Директива Парламенту та Ради ЄС від 20.12.1994 р. стосовно викидів летючих органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ нафти та при її транспортуванні з терміналів до сервісних станцій, а також Директива Парламенту та Ради ЄС від 23.03.1994 р., яка стосується заходів, що вживаються для запобігання забрудненню повітря вихлопами автотранспортних засобів.

Міжнародно-правовий звичай в якості джерела міжнародного екологічного права фактично не використовується. Зумовлено це, перш за все, незначним віком самого міжнародного екологічного права, а також значною кількістю відповідних міжнародних договорів, які з достатньою повнотою регулюють відносини у сфері міжнародної охорони довкілля і фактично унеможливають виникнення нових звичаєвих норм.

Міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища під егідою ООН

Основний обсяг роботи, спрямованої на координацію міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища, під егідою ООН здійснюється в рамках Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Всесвітньої організації з охорони здоров'я (ВООЗ), Організації ООН з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО), групи Світового банку, Форуму ООН по лісам. На регіональному рівні природоохоронними питаннями займаються Європейська економічна комісія (ЄЕК), Економічна комісія для Африки (ЕКА), Економічна комісія для Латинської Америки та Карибського басейну (ЕКЛАК), Економічна комісія для Азії та Тихого Океану (ЕСКАТО).

Рекомендація про створення Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) була прийнята на Стокгольмській конференції 1972 р. Остаточно ця програма була затверджена резолюцією № 2997 XXVII сесії Генеральної Асамблеї ООН. Програма була створена як елемент системи ООН, що підпорядковується безпосередньо Генеральній Асамблеї.

Відповідно до Найробіської декларації 1997 р. про роль та мандат ЮНЕП Програма є провідним глобальним природоохоронним органом системи ООН. ЮНЕП складається з Ради Керуючих, Ради з координації діяльності у сфері навколишнього середовища та Секретаріату; штаб-квартира знаходиться в м. Найробі (Кенія). Фінансовою основою діяльності ЮНЕП є благодійний добровільний фонд.

Організаційна діяльність ЮНЕП в основному зосереджена на спостереженнях за станом довкілля і здійснюється в таких основних напрямках:

- створення та обслуговування міжнародної системи доповідної інформації про стан навколишнього середовища;
- проведення міжнародної реєстрації потенційно токсичних хімічних речовин;

- організація всесвітньої системи постійних спостережень за станом довкілля;
- сприяння розвитку міжнародного екологічного права та уніфікації національного екологічного законодавства різних країн.

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) була заснована у 1948 р. як спеціалізована організація системи ООН. До основних функцій ВООЗ відносяться координація у сфері міжнародної охорони здоров'я, співробітництво в розробці і реалізації міжнародних стандартів у галузі діагностики, продуктів харчування, біологічних і фармацевтичних препаратів, підтримка удосконалення національних систем охорони здоров'я; сприяння виробленню нормативів і рекомендацій, вдосконалення системи медичної освіти, боротьба за психічне здоров'я і гармонію у міжлюдських відносинах.

Керівним органом ВООЗ є Всесвітня асамблея охорони здоров'я, що скликається щорічно. До складу ВООЗ також входять Виконавчий комітет та Секретаріат, очолюваний генеральним директором. В системі ВООЗ утворені 6 регіональних організацій: Європейська (м. Копенгаген), Американська (м. Вашингтон), Південно-східної Азії (м. Делі), Східно-середземноморська (м. Олександрія), Західно-тихоокеанська (м. Маніла) та Африканська (м. Браззавілі). Центральна штаб-квартира ВООЗ знаходиться в м. Женева (Швейцарія).

Екологічними питаннями займається Служба ВООЗ зі здорового довкілля. За участю ВООЗ прийнято декілька природоохоронних конвенцій та декілька рекомендаційних актів, зокрема Керівні принципи щодо якості питних вод, Критерії гігієни навколишнього середовища тощо.

Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) – Метою діяльності ЮНЕСКО є забезпечення миру і безпеки через заохочення міжнародної співробітництва у сфері освіти, науки і культури; забезпечення поваги до законності і справедливості, прав людини і основних свобод без відмінності раси, статі, мови або релігії. Членами

ЮНЕСКО до 1995 р. були 183 держави, включаючи Україну. США (1984 р.), Сінгапур і Великобританія (1985 р.) вийшли з складу ЮНЕСКО.

До структури ЮНЕСКО входять:

- Генеральна конференція;
- Виконавча рада;
- Секретаріат;
- регіональні відділення (держави-члени розділені на п'ять регіонів – Африка, Латинська Америка, Азіатсько-тихоокеанський, арабські країни, Європа і Північна Америка);
- національні комісії.

У 1970 р. ЮНЕСКО розробила програму „Людина і біосфера” (МАВ), основним завданням якої є створення світової мережі біосферних заповідників та координація їх діяльності. Учасниками програми є 110 держав, з яких більше 70 утворили на своїх територіях біосферні заповідники. Перелік заповідників, на які поширюється дія програми, визначається Бюро Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО „Людина та біосфера”. До цього переліку включено три українських біосферних заповідники – „Асканія-Нова” (Херсонська обл.), Карпатський (Закарпатська обл.) та Чорноморський (Херсонська і Миколаївська обл.). У 1998 р. був створений Дунайський біосферний заповідник (Одеська обл.), однак до програми „Людина і біосфера” він не включений.

ЮНЕСКО також приймає активну участь у розробці та прийнятті міжнародних конвенцій, які стосуються охорони довкілля. Зокрема, під егідою ЮНЕСКО було прийнято Конвенцію про водно-болотні про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів 1971 р., а також Паризьку конвенцію про захист всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р.

Міжнародно-правова охорона планетарного середовища здійснюється у таких основних напрямках:

- охорона атмосферного повітря;

- охорона озонового шару;
- попередження радіаційного впливу на навколишнє середовище.

Центральне місце в системі норм по охороні атмосфери Землі посідають Конвенція про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р., Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р., Рамкова конвенція ООН про зміну клімату 1992 р та Кіотський протокол до неї 1997 р..

Учасники Конвенції про заборону військового або будь-якого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. зобов'язалися не вдаватися до військового або ворожого використання засобів впливу на природне середовище (навмисного управління природними процесами – циклонами, антициклонами, фронтами хмар і т.д.), які мають широкі, довгострокові або серйозні наслідк. При цьому перелік заборонених дій не вичерпується вказаними в Конвенції, оскільки у будь-який час можуть бути створені нові засоби дії. Конвенція встановлює межі дозволених дій держав у сфері управління природними явищами і безстроковою.

Відповідно до Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані 1979 р. держави домовилися про необхідні заходи щодо скорочення і запобігання забрудненню повітря, передусім відносно засобів боротьби із викидами забруднень повітря (головним чином сірки, азоту та їх сполук). Передбачається, зокрема, обмін інформацією з цих питань, періодичні консультації, здійснення спільних програм регулювання якості повітря і підготовці відповідних фахівців відповідних спеціальностей. На основі Конвенції в структурі Європейської економічної комісії ООН створений спеціальний орган, що забезпечує координацію національних заходів по виконанню конвенційних положень. У 1985 р. до Конвенції був прийнятий Протокол про скорочення викидів сірки або їх трансграничних

потоків, згідно якому викиди сірки повинні бути скорочені до 1993 р. на 30 %.

Метою Рамкової конвенції ООН про зміну клімату 1992 р. є стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускав би небезпечної антропогенної дії на кліматичну систему. Учасники Конвенції мають вживати попереджувальні заходи у області прогнозування, запобігання або зведення до мінімуму причин зміни клімату і зменшення його негативних наслідків. Кіотський протокол 1997 р., зокрема, встановлює обсяги допустимих викидів державами парникових газів, а також допускає можливість продажу квот річних викидів.

Іншим складовим елементом системи міжнародного захисту природи є охорона озонного шару. Віденська конвенція про охорону озонного шару 1985 р. і Монреальський протокол по речовинах, що руйнують озонний шар, 1987 р. дають перелік озоноруйнуючих речовин, визначають заходи по забороні ввезення і вивозу озоноруйнуючих речовин і продукції, що їх утримує, без відповідного дозволу (ліцензії). Забороняється також ввезення вказаних речовин і продукції з країн, що не є учасниками Конвенції і Протоколу, і вивіз їх в ці країни. Протокол 1987 р. обмежив виробництво фреонів і інших подібних речовин, до 1997 р. їх виробництво повинне було припинитися повністю. Держави періодично інформують заснований відповідно до Конвенції і Протоколу Секретаріат про виробництво, споживання і використання озоноруйнуючих речовин. Учасниками Конвенції розробляються національні системи збирання, зберігання, регенерації і утилізації озоноруйнуючих речовин.

Питання захисту навколишнього середовища від радіаційного забруднення регулюються нормами Договору про заборону випробування ядерної зброї в атмосфері, космічному просторі і під водою 1963 р., Договором об нерозповсюдженні ядерної зброї 1968 р., Міжнародною конвенцією про охороні людського життя на морі 1974 р. і Протоколом 1978 р. до цієї Конвенції (щодо експлуатації суден із ядерними енергетичними

установками), Конвенцією про відповідальність у області морського перевезення ядерних матеріалів 1981 р., Конвенції про ядерну безпеку 1994 р., інших міжнародних документів.

Договір про Антарктиду 1959 р. забороняє скидання радіоактивних речовин південніше 60-й паралелі південної широти. Умисному захороненню в океані шкідливих, зокрема радіоактивних, відходів присвячена Лондонська конвенція 1972 р. по запобіганню забрудненню моря скиданням відходів і інших матеріалів, однак Конвенція не регулює порядок захоронення радіоактивних відходів, що транспортуються як вантажі. Питання експлуатації судів із ядерними силовими установками і відповідного захисту морського середовища регламентують Лондонська конвенція про охорону людського життя на морі 1960 р., Брюссельська конвенція про відповідальність операторів ядерних суден 1962 р., Паризька конвенція про відповідальність перед третьою стороною у області атомної енергії 1960 р. і доповнююча її Брюссельська додаткова конвенція 1963 р., Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну шкоду 1963 р., Брюссельська конвенція про цивільну відповідальність у області морських перевезень розщеплюваних матеріалів 1971 р. тощо. Ці конвенції регулюють також питання відповідальності за спричинення шкоди внаслідок використання атомної енергії, зокрема в разі скидання радіоактивних відходів.

Специфічним об'єктом міжнародно-правової охорони є космічний простір. Відповідно до Договору про космос 1967 р., а також Угоди про Місяць 1979 р. зобов'язують держави при вивченні і використанні космічного простору і небесних тіл уникати їх забруднення, вживати заходи для запобігання порушенню рівноваги, що сформувалася на них. Небесні тіла та їх природні ресурси оголошені загальною спадщиною людства.

Міжнародно-правова охорона морського середовища

Основним змістом міжнародно-правової охорони морського середовища є попередження його забруднення нафтою, нафтопродуктами, хімічними речовинами, а також радіоактивними відходами.

Норми, присвячені охороні морського середовища, містяться як у загальних конвенціях з морського права (Женевські конвенції 1958 р., Конвенція ООН з морського права 1982 р.), так і у спеціальних договорах (Міжнародна конвенція про попередження забруднення моря нафтою 1954 р., Конвенція про попередження забруднення моря скиданням відходів і інших матеріалів 1972 р., Конвенція про попередження забруднення моря із суден 1973 р. тощо).

Міжнародна конвенція про попередження забруднення моря нафтою 1954 р. забороняє злив нафти і нафтосумішей із суден, в т.ч. танкерів, зобов'язує держави обладнувати порти установками для прийому залишків нафти із суден.

Конвенція про попередження забруднення моря скиданням відходів і інших матеріалів 1972 р.

виділяє три групи речовин:

- речовини, для скидання яких необхідний попередній спеціальний дозвіл;
- речовини, для скидання яких необхідний попередній загальний дозвіл;
- речовини, скидання яких забороняється за будь-яких умов (до останніх, зокрема, відносяться ртуть, кадмій, хлорорганічні сполуки, нафта і її суміші, радіоактивні матеріали, стійкі пластмаси і т.п.).

Конвенція про попередження забруднення моря із суден 1973 р. забороняє скидання будь-яких небезпечних речовин, включаючи нафту і отруйні речовини, стічні води і сміття з усіх суден, крім військових суден, а також державних суден, які перебувають на державній некомерційній службі. Прибережні держави вправі інспектувати іноземні судна і здійснювати судове переслідування правопорушників. Низка районів мають особливо

суворий режим контролю за недопущенням скидання небезпечних речовин. До таких районів, наприклад, віднесені Чорне, Середземне та Червоне моря, Перська та Оманська затоки).

З метою боротьби із забрудненням значних морських просторів міжнародне право допускає особливі заходи – втручання. У 1969 р. було прийнято Міжнародну конвенцію щодо втручання у відкритому морі у випадках аварій. Що призводять до забруднення моря нафтою, а у 1973 р. – Протокол про втручання щодо речовин, інших ніж нафта. Сторони можуть вживати у відкритому морі такі заходи, які можуть виявитися необхідними для попередження, зменшення чи усунення серйозної загрози їх узбережжю. Прибережна держава має право на застосування примусових заходів що ліквідації аварій, а у випадку реальної загрози забруднення – навіть затопити судно.

Питання відшкодування шкоди регулюються Конвенцією про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р., а також Доповненням до цієї Конвенції, прийнятими у 1971 р. Ці Доповнення передбачають створення міжнародного фонду для компенсації шкоди від забруднення моря нафтою. В основі цих угод лежить принцип об'єктивної відповідальності за шкоду, спричинену забрудненням моря нафтою, тобто принцип невідворотності відповідальності незалежно від вини.

Міжнародно-правова охорона рослинного і тваринного світу

Відносини у області охорони і використання тваринного світу, а також у сфері збереження і відновлення середовища його незаселеного в цілях забезпечення біологічної різноманітності, стійкого існування тваринного світу, збереження генетичного фонду диких тварин і захисту тваринного світу регулюється як універсальними (Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 р., Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою знищення, 1973 р. і ін.), так і численними двосторонніми угодами.

Так, цілями Конвенції про біологічне різноманіття 1992 р. є збереження біологічного різноманіття, стійке використання його компонентів і спільне отримання на справедливій і рівній основі вигод, зв'язаних з використанням генетичних ресурсів. Держави визначають компоненти біологічного різноманіття, вживають заходи по їх збереженню і раціональному використанню, здійснюють оцінку дії і зведення до мінімуму несприятливих наслідків, регулюють застосування біотехнологій і ін.

Міжнародно-правова охорона тваринного і рослинного світу розвивається по таких основних напрямках.

1) охорона природних комплексів. Наприклад, відповідно до Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення головним чином як місце проживання водоплавних птахів, 1971 р. держави визначили на своїй території відповідні водно-болотні угіддя і включили їх в спеціальний Список, переданий на зберігання в Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів. Конвенція передбачає проведення періодичних конференцій країн-учасниць по виконанню її положень;

2) охорона рідкісних і зникаючих видів тварин і рослин. Міжнародне співробітництво в цій сфері відносин здійснюється передусім на підставі Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що знаходяться під загрозою зникнення, 1973 р. До Конвенції прийнято три Додатки. Додаток I містить перелік видів, що знаходяться під загрозою зникнення, торгівля якими робить на них існування несприятливий вплив. У Додатку II перераховані види, що можуть опинитися під загрозою зникнення, якщо торгівля ними не буде суворо контролюватися. У Додатку III вказані види, торгівлю якими необхідно контролювати. Конвенція встановлює загальні правила державного регулювання торгівлі рідкісними видами фауни і флори. Відповідно до Угоди про збереження білих ведмедів 1973 р. заборонена здобич білих ведмедів, крім випадків використання їх в наукових цілях, місцевим населенням з використанням традиційних методів полювання тощо. Заборонений також експорт, імпорт і доставка на

територію, а також торгівля на території учасників Конвенції білих ведмедів і одержаною з них продукцією (шкур і т.п.);

3) забезпечення раціонального використання природних ресурсів. Наприклад, Конвенція про збереження живих ресурсів Антарктики 1980 р. свідчить, що будь-який промисел і пов'язана з ним діяльність в районі на південь від 60-й паралелі південної широти повинні відповідати таким принципам:

- запобігання скороченню чисельності виловлюваної популяції до рівнів, нижче за які не забезпечується її стійке поповнення;
- відновлення виснажених популяцій;
- зведення до мінімуму небезпеки змін в морській екосистемі, щоб було можливим стійке збереження морських живих ресурсів Антарктики.

На підставі норм Конвенції створена Комісія зі збереження морських живих ресурсів Антарктики, до задач якої входить збирання інформації про використання ресурсів Антарктики і координація відповідної діяльності держав-учасників.

3. Порівняння поновлювальних та не поновлювальних ресурсів біосфери.

Природні ресурси (рос. природные ресурсы, англ. natural resources) - це однорідні складові природи, що є елементами екосистеми і придатні для задоволення певних потреб людини. Природні ресурси поділяються на ресурси неживої природи і ресурси живої природи.

Природні ресурси - сукупність об'єктів і систем живої і неживої природи, компоненти природного середовища, що оточують людину, які використовуються в процесі суспільного виробництва для задоволення матеріальних і культурних потреб людини і суспільства. П.р. класифікують за різними критеріями: приналежністю до тих чи інших компонентів природи (мінеральні, кліматичні, лісові, водні тощо); можливістю відтворення в процесі використання - на вичерпні (поновлювальні й непоновлювальні П.р.)

і невичерпні та ін. До П.р. входять сонячна енергія, атмосфера, гідросфера, наземна рослинність, ґрунт, тваринний світ, ландшафт, корисні копалини. Осн. напрям освоєння природних ресурсів -їх комплексне використання.

Природними ресурсами є: землі, надра, води, повітряний простір, атмосферне повітря, клімат, радіочастотний ресурс, тваринний світ, рослинний світ, альтернативні джерела енергії.

Поновлювані і неповнювані природні ресурси

Розрізняють поновлювані і неповнювані природні ресурси.

Неповнювальні природні ресурси, (рос. невозобновимые природные ресурсы, англ. nonrenewable natural resources_ - ресурси природи, що зовсім не відновлюють свій кількісний і якісний стан після використання їх або відновлюють його протягом тривалого часу. Належать до вичерпних природних ресурсів, куди включають більшість корисних копалин (руди, вугілля, нафта, горючі сланці, мінеральні будівельні матеріали тощо).

Поновнювальні природні ресурси - ресурси рік, озер, морів, океану, рослинний і тваринний світ тощо.

Запитання для самоконтролю:

1. У чому полягають принципи раціонального природокористування?
2. Які ви знаєте альтернативні джерела енергії?
3. Які переваги застосування біопалива в енергетиці?
4. Які основні напрями охорони природи?
5. Які шляхи побудови екологічно стабільного суспільства?
6. Які природні ресурси відносять до поновлюваних, а які до не поновлювальних?